

Diskutabelt utgangspunkt

Nazi-Tyskland og historikernes ansvar

■ TERJE HALVORSEN

«Ukvalifisert», «uinformert» og «uhederlig». Med slike sterke uttrykk har historikeren Odd-Bjørn Fure gått ut mot sin historikerkollega Hans Fredrik Dahl i pamfletten Kampen mot glemselen.

Pamfletten reiser spørsmål knyttet til historieskriving om sensitive områder som Nazi-Tyskland og okkupasjonstida i vårt eget land. Men den stimulerer også til debatt om historikerens oppgave i samfunnet og om mediens rolle i formidling av opplysninger og forming av offentlighetens bilde av disse emnene.

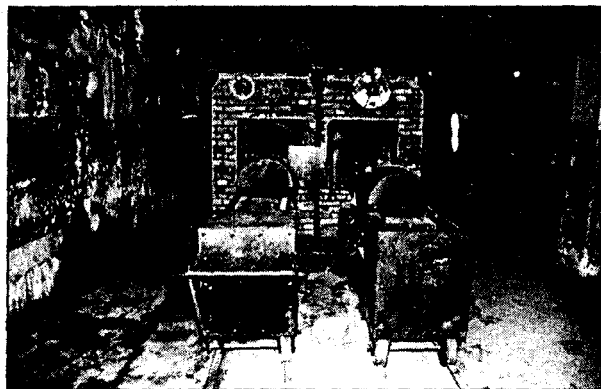
Utgangspunktet for debatten, som egentlig begynte sommeren 1996 i Dagbladet, var Dahls forsvaret i avisa for den omstridte britiske historikeren David Irving bok om Hitlers propagandaminister Goebbels og for hans generelle faglige kvaliteter. Men Irving er også kjent for sine opptredender på nynazistiske møter og for utsagn som benekter gasskamrene og det byråkratiske planlagte og industrielt gjennomførte folkemordet på de europeiske jødene - i dag gjerne kalt «holocaust».

Var ikke Dahls forsvaret for Irving som historiker det samme som å forsvare - eller bagatellisere - hans politiske rolle og utsagn? Kritikerne mente det, mens Dahl hevdet at det her var mulig å trekke et klart skille mellom Irvings to roller. Og han forholdt seg bare til historikeren Irving og hva som sto i hans historiebøker.

Er et slikt skille mulig? Det er klart at historiefaglig kritikk må baseres på hva som faktisk står i bøkene. Og en historiker må kunne skille mellom sine roller og overholde de historiefaglige krav. Men samtidig vet vi at verdinøytralitet i fundamental forstand er umulig. Gjennom valg av perspektiv og spørsmål, språkbruk og begreper - ja, ved de brillen vi alle har på nesen og ser på både samtid og fortid gjennom - vil vi uvegerlig prege en historisk framstilling med egen samtid, egen geografisk og sosial plassering og egne holdninger. Og Irving er ikke noe unntak. Det vannrette skott Dahl opererer med mellom Irvings to roller, framstår derfor som nokså diskutabelt allerede i utgangspunktet.

Kritikerne har også vist til at Irving har fått til dels hard medfart av historikere for flere av sine teser og for måten han manipulerer med kildematerialet på. I boka Hitler's War (Hitlers krig) i 1977 forsøkte Irving å bevise at Hitler selv ikke hadde ansvar for holocaust og lenge ikke visste om det. Særlig tyske historikere var krasse i sin kritikk. Hva så med Goebbels-biografien?

Dahl har rett i at Irving ikke benekter verken nazistenes grunnleggende anti-semitisme, jøde deportasjoner, ghettoer med mange døde eller massedrap på jøder ved skyting etc. Men han

Krematoriene i Auschwitz. Det vannrette skott Dahl opererer med mellom David Irvings to roller, framstår derfor som nokså diskutabelt allerede i utgangspunktet, skriver Terje Halvorsen.

benekter en samlet plan for å utrydde alle jøder - i det minste skriver han ikke om det, og han omtaler ikke gasskamrene i Auschwitz og de andre dødsleirene som noe faktisk, bare som del av britisk propaganda. Noen samlet analyse av holocaust og ansvar bak får vi ikke.

Dette framstår som klare faglige mangler. Og sammenhengene med Irvings politiske syn er påfallende. Det er altså ikke tilfeldige feil, men nettopp den type tendensfeil som står i motstrid med det skillet Dahl opererer med.

Nå er selvsagt Irvings kvaliteter som historiker av underordnet betydning og interesse for den brede allmenhet. Når Fure og andre har rykket så hardt ut mot Dahl, skyldes det de politiske implikasjoner. Ved på denne måten å se bort fra Irvings ekstreme syn og tendensfeil, bidrar Dahl etter deres syn til å svekke beredskapen mot nynazistiske forsøk på å omskrive historien på sine premiser.

Dermed er vi inne i en debatt om historikerens rolle i samfunnet. «Et samfunns orienteringsevne er fundamentalt avhengig av den kunnskap og innsikt det disponerer», skriver Fure i sin pamflett. Og han peker på at historikeren har et særlig ansvar for samfunnets kollektive erindring og historiske bevissthet. «Samfunnet betaler historikere for å holde liv i fakta», skriver historikeren Rolf Hobson (Morgenbladet 14. februar 1997). Begge synes historikerne har sviktet denne oppgaven.

Det er lett å være enig prinsipielt i dette synet på historikerens oppgave. Samtidig må det presiseres at samfunnsansvar ikke må forveksles med ansvar overfor maktthaverne i samfunnet og deres politiske prosjekter. Historisk sett har ikke det alltid vært like selvsagt. Historikeren må prinsipielt stå fritt til å skrive også det maktthaverne eller flertall ikke liker, dersom det er faglig begrunnet.

Dette leder oss over til en annen historikerrolle. Der Fure vektlegger historikerens positive forpliktelse, har nettopp Dahl vektlagt den negative, «destruktive» funk-

sjon. Det skjedde i en artikkel i Dagbladet 13. september 1990, «Til revisjonismens pris», der han gikk langt i å prise «revisjonisten» som så det som sin fremste oppgave å rukke ved vedtatte sannheter. «En revisjonist føler glede ved å trekke helter ned i sølen og heve ukjente obskure til himmels. Han - eller hun naturligvis - frydes ved å snu på populære oppfatninger, skrelle den behagelige mosen av inngrodd forestillinger». Han gikk også langt i å frigjøre historikeren fra andre hensyn og forpliktelser enn nettopp denne destruktive oppgaven: «Revisjonisten lar seg ikke lede av andre hensyn enn revisjonen selv».

Det er rimelig å se Dahls egne provoserende utsagn om norsk okkupasjonstid og Nazi-Tyskland i dette perspektivet. Og det gjør også hans fascinasjon av Irvings høyst kontroversielle historieskriving forståelig. For mange er Irving nettopp en «obskur» som Dahl prøvde å «heve til himmels».

Problemet er at denne historikerrollen er en ekstremposisjon som vanskelig kan ivareta den rollen Fure og Hobson vil gi historikerne. Å fornekte og sette spørsmålsmåte ved alle sannheter lar seg ikke forene med en plikt til å holde visse sannheter i erindring i samfunnets kollektive bevissthet. Noe av kollisjonen mellom Dahl og andre historikere kan utvilsomt forklares med disse ulike rolleforestillingene.

Spesielt problematisk blir dette selvsagt når konflikten gjelder så sensitive felt som Nazi-Tyskland og den norske okkupasjonstida. Her åpenbarer det seg en ulik vurdering av i hvilken grad disse feltene i dag kan «normaliseres» til rene forskningsfelt på linje med andre historiske emner, som Tordenskiold eller britisk økonomisk politikk på 1930-tallet. Og disse vurderingene kan ikke sees uavhengig av de to ulike historikerrollene.

For Dahl ser en «normalisering» av disse følsomme emnene til ordinære forskningsområder tilsynelatende ut til å være nokså uproblematisk. Det samme blir dermed også hans positive holdning til «revisjonister» med nye og kontro-

versielle påstander på disse feltene.

For Fure og andre er Hitlers tredje rike - og okkupasjonstidas Norge - IKKE bare forskningsfelt på linje med andre. Nazi-Tyskland og holocaust representerer, skriver Fure, «et sivilisasjonssammenbrudd». Og dermed blir dette en grunnleggende forestilling å holde ved like i samfunnets bevissthet - og å forsvare mot en «revisjon» som kan retusjere dette bildet.

Dahls innvending om at Stalins Sovjet var verre, er det vanskelig å se som avgjørende motargument. Bortsett fra at påstanden i seg selv er diskutabel, opphever den jo i så fall ikke historikerens plikt til kamp mot glemselen. Og Nazi-Tyskland var enestående som politisk prosjekt ved sin gjennomført etnisk-rasistiske utryddelses- og deporteringspolitikk i gigantmålestokk. Det gjaldt ikke bare jøder og sigøynere - de tyske planer gikk ut på å kolonisere Polen og deler av det daværende Sovjet-Unionen og dels forvandle folkene der til regulære slaver for «germanerne», dels deportere dem til reservater som ville betydd en sikker død for de fleste. Og på bakgrunn av dagens rasisme både i Norge og andre europeiske land - og med de etniske krigenes grusomheter i det tidligere Jugoslavia i mente - er det nettopp dette rasistiske prosjektet mange vil se som viktig å holde fram som eksempel til skrekk og advarsel i dag.

Selv vil jeg forfekke en «revisjonisme» som gjør det mulig å sette spørsmålsmåte ved alle «sannheter». Men svarene må oppfylle historiefaglige krav, og ikke primært være politiske prosjekter som skal forkludre bildet av at noen sto for det som var bra og noen for det som grunnleggende var forkastelig under krigen. Vi skal trekke helte ned fra pedestallen og inn under vår kritiske lupe - men ikke for å trekke dem «ned i sølen» og eller for å glemme hva kampen gjaldt. Det går an å ha to tanker i hodet på en gang! Kort sagt: en historiker bør kunne være «revisjonist» uten å glemme den forpliktelse Fure har påpekt. Revisjonisme behøver ikke å være verdinøytralisme eller moralisme den andre veien!

Til sist kan det med Fure være grunn til å peke på at det å holde den historiske bevissthet ved like ikke bare er historikerens oppgave. Også presse, radio og tv har her en viktig oppgave som folkeopplysere. Det hjelper lite at historikere skriver orienterende artikler slik Fure krever, om de får dem i retur, mens «revisjonistiske» amatører får medieoppslag nettopp fordi de er «revisjonister» - uansett faglig og verdimessig basis for det de skriver.

Terje Halvorsen er professor i samtidshistorie ved Høgskolen i Lillehammer.